

Dinî Araştırmalar, Eylül-Aralık 1998, c. 1, s. 2.

Allah Rasûlünü Yeniden Anlamak

*Hüseyin AYDIN**

A. Peygamberlerin İnsan Oluşları

Peygamberin risaletine karşı çıkan cahiliye Arapları onun kendileri gibi bir insan oluşuna tepki gösteriyorlardı. Böyle bir görevi herhangi bir insanın üstlenmesi onlara kabul edilemez gelmişti. "Allah Ebu Talip'in yetiminden başka gönderecek elçi bulamamış mı? diye itiraz ederken daha önceki peygamberlerin de birer insan oluşlarını dikkate almamışlardı.¹ Kur'ân onların bu halet-i rûhiyesini şöyle tasvir ediyor: "Şöyle dediler: 'Bize, yerden kaynaklar fıskırtmadıkça sana inanmayacağız. Veya hurmalıkların, bağların olup aralarında ırmaklar akıtılmasın. Yahut da iddia ettiğin gibi göğü tepemize parça parça düşürmeli ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin. Veya altın bir evin olmalı, yahut göğe yükselmelisin ama oradan okuyacağımız bir kitap indirmezsene yine o yükselmene inanmayacağız.'"De ki: Fesübhanallah! Ben pey-

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1. Zemaşşeri, Ebû Kasım Mahmud b. Ömer, el-Keşşâf, Beyrut, 1410/1995, II/316.

gamber olan bir insandan başka bir şey miyim?” “İnsanlara doğruluk rehberi geldiği zaman, inanmalarına engel olan sadece: ‘Allah peygamber olarak bir insan mı gönderdi?’ demiş olmalarıdır. “De ki: Yeryüzünde yerleşip dolaşanlar melek olsalardı, biz de onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik”² Peygamber diğer insanlardan farklı bir bünye taşımaz. O da diğer insanlar gibi yer, içer sokaklarda yürür. Diğer insanların taşıdığı insani hususiyetler onda da görülür.³

Şayet Allah’ın elçisi bir melek olsaydı o vakit de başka bir takım itirazlar mümkündü. Peygamberin melek olması halinde tebliğ ettiklerini tatbikte insanlara örnek oluşları kısıtlı olurdu. Elçiler melek olsalardı insanın bütün hallerini kuşatacak emirleri insanlara sunamazlardı. “Biz insanız sen bir meleksin; bizim nefsimiz, arzularımız, zaaflarımız var oysa sen farklısın” diyerek itiraz mekanizması oluşturabilirlerdi. Halbuki nebi insandır ve insan olmanın gereği tüm hususiyetleri taşır. Yapısal olarak insan ile melek arasında çok büyük farklar bulunur. İnsanın yapısındaki özelliklerle dünyevi hayat şartları bire bir uyum halindedir. İnsan yaşayabilmek için gıdalanmaya, oksijen teneffüs etmeye, barınmak için mekana, fiillerini gerçekleştirmek için bir takım araçlara, zamana, akli yetilerini kullanabilmek için bir takım malzemelere, günlük hayatını düzenleyebilmek için bir takım eşyaya muhtaçtır. Bizim evrenimiz insan oğlunun tüm özellikleriyle büyük bir uyum içerisindedir. Yaratıcının dünyanın şartlarını insana göre belirlediği anlaşılıyor. Tabiri caizse dünya insanın dünyasıdır, meleklerin değil. O halde insanın dünyasıyla insan gibi uyum içinde olmayan, vasıfları onunla örtüşmeyen bir yaratığın insana rehberlik yapmasını beklemek yanlış olur. Peygamberlerin beşer olmasındaki hikmet onlarla birlikte aynı yapıyı, aynı arzuları ve ihtiyaçları taşımakla beraber Allah’ın emirlerini yerine getirmeleri, fazilet ve erdemleri gerçekleştirebilmeleridir.

Peygamberlerin melek olması halinde hikmet ortadan kalkar, zira peygamberler sadece tebliğle memur değildir. Peygamberler dini yaşayarak onun hayata aktarılabilen, yaşanabilen ölçüler olduğunu ve insanın yapısına uygunluk arz ettiğini gösterirler. Kendilerine inananlarla arkadaşlık kurmuşlar, dini onlarla birlikte yaşamışlardır. Allah’ın insanlardan cahiliyye düşüncesi içinde olanların Allah’ın insanlardan birisine vahyetmesini mümkün görmemesi, onların Allah’ın sıfatlarını ve kudretini sınırlı ve noksan düşüncelerinden dolayı idi.

2. İsrâ, 17/90-95.

3. Bkz. Hûd, 11/27; Furkan, 25/7; Mü’minûn, 23/33.

Bunu Kur'ân şöyle işaretler: "Allah hiçbir insana bir şey indirmemiştir, demekle Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler."⁴

Peygamberler bazen hasta olmuşlar, bazen başlarına sıkıntılar, felaketler gelmiş günlerce aç kaldıkları olmuş, ihtiyarlamışlar. Bütün bu ve benzeri halleri onların insan olmaları nedeniyledir. Onların birtakım acılara, afetlere, sıkıntılara ve hastalıklara maruz kalmaları yüksek mertebelerine noksanlık getirmez. Peygamberlerde bulunan bu hallerin sebepleri birkaç madde ile şöyle izah edilebilir:

1. Bütün bu haller onların ecrini artırmak, derecelerini yükseltmek içindir. Eyyüb (as)'ün düçar olduğu hastalığa gösterdiği metanet karşılığında Allah'ın övgüsüne mazhar olmuştur. Kur'ân'da Allah (cc) Eyyüb (as)'den şöyle bahseder: "Doğrusu biz onu sabırlı bulduk. O ne güzel kuldu. Tamamen Allah'a yönelmişti."⁵

2. Peygamberlerin âhîret hayatını amaçladıklarının, mükafatlarının bu dünyada verilmeyip öbür âleme saklandığının belirtileridir. Rasûlullah'ın müşriklerin baskısı karşısında yılmadan, her türlü riski göze alarak davetinde sebat göstermesi buna örnek verilebilir. Bir defasında Kureyşli müşrikler Ebû Talib'e gelerek "Kardeşinin oğlu ilahlarımıza hakaret etti, dinimizi ayıpladı, babalarımızı sapık saydı. Ya onu bizimle uğraşmaktan vaz geçirirsin, ya da onunla bizim aramızdan çekilirsin." dediler. Bunun üzerine Ebû Talib Rasûlullah'a "Ey kardeşimin oğlu! Kavminin ileri gelenleri bana geldiler. Kendine ve bana acı. Bana güç yetiremeyeceğim iş yüklemel!" deyince peygamberimiz amcasının yardımcı olma hususunda acze düşüp kendini yalnız bırakacağını zannederek şöyle söyledi: "Ey amca! Vallahi bu işten vazgeçmem için güneşi sağ elime, ayı da sol elime koyacak olsalar yine de vazgeçmem. Ya Allah dinini hâkim kılar, veya onun uğrunda helâk olurum." Bunun üzerine Ebû Talib Rasûlullah'a destek sözünü yineledi.⁶

3. İnsanların yaşayışlarında başlarına gelen iyi veya kötü haller karşısında ne yapmaları gerektiği, nasıl davranacakları onların üzerinde örneklendirilmiştir.⁷

4. Peygamberler davetlerinden kendilerine pay çıkarmazlar Kur'ân'da Hûd (as)'un kavmine seslenişi bunun açık ifadesidir. "Ey milletim! (yaptığım elçi-

4. En'am, 6/91.

5. Sâd, 38/44.

6. İbn Hişâm, Abdümelik b. Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1992, I, 176, 177; İbnu'l-Esir, Ebu'l-Hasan 'İzzuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrût, Ty., II, 43.

7. Bkz. Zemahşeri, el-Keşşâf, Beyrût, Ty., II, 316.

liğe) karşılık sizden bir ücret talep etmiyorum. Benim ücretim, ancak beni yaratana aittir.”⁸ Bütün peygamberler toplumlarının saygın, sevilen kimse-leriydi. Eğer dünya hevesiyle yola çıksalar bunları elde etmeleri gayet mümkündü. Dünyevî maksatların aksine Allah’ın dinini tebliğ etmek gayretiyle belalara, sıkıntılara, işkencelere katlandılar. Burada Hz. Peygamber’in (as) müşriklerin boykotu altında bir çok sıkıntıyla karşılaşması ve Hz. Hatice’yi kaybetmesi zikredilebilir.⁹

Hz. Peygamber, Ebû Talib ve Hz. Hatice’nin vefatından sonra İslâm’ı yaymak için destek arayışına girip Zeyd b. Hârise ile birlikte Taif’e gitmişti. Taif’in ileri gelenleriyle görüşerek Allah’ın dinine yardım etmelerini istedi. Ne var ki onlar bu daveti kabul etmek şöyle dursun bir de ayak takımını ve çocukları geçeceği yollara sıralayarak taşlattırdılar. Rasûlullah Zeyd’le birlikte kan ter içinde kaldılar. Bir ağacın altına oturdular, rahmet peygamberi “Ey Rabbim kavmime hidayet et, onlar bilmiyorlar.” diye dua ediyordu.¹⁰ Rasûl-i Ekrem hayatının en sıkıntılı zamanlarından birinde bile insanların hidayetinden ümidini kesmez, başına gelenlere sabır ve sebat gösterirdi.

5. İnsan oğlunun içinde bulunan ifrat ve tefrité kapılma eğilimi onları nasıl peygamberlere inançsızlığa yönlendirebiliyorsa yine onları peygamberlere ilâhi özellikler atfetmeye de götürebilir. Oysa insanlardaki özelliklerin peygamberlerde de gözlemlenmesi, onların da bazen çaresizliğe düşüp bazen de Allah’ın lütfuna mazhar oluşları, insanları peygamberlerin elçiliğini yaptığı Allah’a yöneltecektir.

Risaleti anlamada bir başka yanılgı da Hz. Peygamber’in kişiliğini insan üstü görmeye yönelen abartıdır. O’nun hayatını efsaneleştirme esasen dini yaşanamaz hale getirir. Bu nedenle insanlar onun hayatını okurken kendilerini masallarda, hayal alemlerinde zannedebilirler. İnsan üstü özellikler arayarak neden onu olduğundan farklı görmeye çalışırız? Halbuki Allah’ın elçisine şeref olarak nübüvvet payesi yeterli değil midir? Toplumun her türlü erki (yönetim birimi) uhdesinde bulunduğu halde hiçbir zaman meliklik, komutanlık gibi ünvanları kabul etmediği malumdur. Ashabı da ona hep “Rasûlullah” diyerek, başka bir konumlandırmada bulunmamış.

Ne yazık ki örtülü putçuluk tarih içinde birçok Allah adamının şirk aracı yapılmasına yol açmıştır. Hz. İsa’nın gece boyu ibadet yaptığından İncillerde

8. Hüd, II/51.

9. el-Hudari Bek, Muhammed, *Nûru’l-Yakîn fi-Sıratı Seyyidi’l-Murselin*, Beyrût, Ty., 61.

10. el-Hudari Bek, a.g.e., 64.

bahsedildiği halde insanlar onda insan üstülük aramaktan geri durmamışlardır.¹¹ Halbuki bir insanda hem ilâhî ve hem de beşerî tabiatın birleştiğini söylemeye imkan yoktur.¹² İsa'nın üstünlüğünü takvasında, ahlâki kemalinde, risaletinde aramamak insanları haktan saptırmıştır. Hıristiyanlar Peygamber (as)'e gelerek, "Bizim sahibimize niçin ayıp isnad ediyorsun?" demişler. "Sahibiniz kim?" buyurmuş. "İsa" demişler. "Ne dedim" buyurmuş, "O Allah'ın kulu ve Rasulüdür" diyorsun" demişler. Bunun üzerine Rasulullah: "Allah'a kul olmak bir ar değildir." buyurmuş ve Cenab-ı Hak şu âyeti nâzil etmişti: "İsa Allah'a kul olmaktan çekinmez."¹³ Ne melekler ne de İsa (as) Allah'a kul olmaktan çıkmaz.¹⁴ İsa'nın hakiki pozisyonunu değerlendiremeyen Hıristiyanlar onu ilahlaştırma yanılığısına düşmüşlerdir. Yine Yahudiler Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia ederler.¹⁵ Hakikatte İsa'yı ve Üzeyir'i yüce insan yapan Allah'a olan takva ve kulluklarıdır. Onlar da tevhidden başka davaları olmayan bizler gibi insanlardır.¹⁶ Kur'an insanları peygamberlerin ortak davalarına şöyle çağırır: "De ki: 'Ey kitap ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin. Yalnız Allah'a ibadet edelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, birimiz diğerimizi Allah'tan başka ilah edinmesin.'¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de Allah peygamberlerini anarken "abd" ifadesine vurgu yapmaktadır. Peygamberlerine verdiği risâlet göreviyle onlardan kulluğu kaldırmadığı, peygamberlerin asli sıfatlarının yine diğer insanlar gibi kulluk olduğu, bu niteliği sıkça belirten âyetlerden anlaşılmaktadır.¹⁸ Peygamberlerin insan olması itibarıyla iki cephesi vardır. Bir taraftan yüksek risalet göreviyle Allah ile çift yönlü dikey sözlü iletişime mazhar olan, diğer taraftan da beşerî özellikleriyle ayağı yere basan, insanlara yönelik vazifeleri nedeni ile daha fazla sorumluluk taşıyan kişiliklerdir.

Rasûlullah (as)'ın risâlet görevi yanı sıra, müslümanların lideri olması münasebetiyle üzerinde bir çok görev toplanmıştı. Buna rağmen Hendek ve Tebük gibi sıcak savaş anlarında bile ibadetini terk etmemişti. Rasûlullah'ın Cenab-ı Hakkın "Onlar size yukarıınızdan ve aşağıınızdan gelmişlerdi; gözler de

11. Matta, 14 / 23; 26 / 36; Markos, 6 / 46; Luka, 6 / 12; 9 / 18; 11 / 1.

12. Atay, Hüseyin, Kur'an'a Göre İman Esasları, Ank., 1961, 7.

13. Nisâ, 4 / 172.

14. Râzî, Fahrüddin, Mefâtihu'l-Ğayb, Mısır, T.y., VIII, 117.

15. Tevbe, 9 / 30.

16. Zemahşeri, a.g.e., I, 179.

17. Âl-i İmran, 3 / 64.

18. Bakara, 2/23; Sâd, 38/17,41; Meryem, 19/2; Necm, 53/9.

dönmüştü; yürekler ağızlara gelmişti; Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyor-
dunuz”¹⁹ diye tasvir ettiği Hendek Savaşı’nın son derece stresli, sıkıntılı, zor
zamanında bile namazını ihmal etmemesi,²⁰ yine Tebuk Gazvesinde uzun gece
ibadeti yapması buna örnek gösterilebilir.²¹ O halde onun ümmetinin ibadeti
aksatma hususunda her hangi bir mazerete sığınma hakkı yoktur.

Herhangi bir şeyi Allah’ı sever gibi sevmek Allah’a denk tutmak demek
olur. Oysa mü’minlerin kalplerinde en derin sevgiyi Allah’a hasretmeleri icap
eder.²² İnsanlardan sevdiklerine karşı, bunu açıkça söyleyenler olduğu gibi,
tasrih etmeksizin aynı muameleyi yapanlar vardır.²³ Allah’ın yerine koydukları
varlığı andıklarında büyük bir mutluluk duyarlar, bu Allah’tan esirgedikleri
bir şeydir. Halbuki insan ne kadar yükselirse yükselsin, insan olmanın sınırlarını
aşamaz, ulûhiyetten pay alamaz. Hz. Ali’nin Sebeiyye ve Hulûliyye
firkalarınca ilahlaştırılması buna açık bir örnek teşkil eder.²⁴

İslâm’da insanların üstünlüğü Allah’a olan takvaları, salah-ı halleri ve hayır-
da, fazilette önde olmalarıyla bilinir, nihaî değerlendirme ise ancak Allah
katındadır.²⁵ Rasûlullah buna şöyle işaret eder: “Kıyamet gününde mü’minin
terazisine güzel ahlaktan daha ağır bir şey konmaz.”²⁶ Yoksa insan için insan
olmanın ötesinde yahut da sırf bir inanca, mezhebe veya meşrebe mensup ol-
maktan kaynaklanan bir üstünlük ölçütü bulunmaz. Ehl-i Kitap erdemliliği öte-
leyerek kendilerinin bir dine mensup bulunmalarının ve elleriyle tahrif ettikleri
kitaba sahip olmalarının kendilerini Cehennemden azâde kılacağını kabul
etmişlerdi. Allah (cc) onların bu ham hayallerini, sahte kuruntularını şöyle geçersiz
kılıyor: “Bir de dediler ki: “Bize sayılı birkaç günden başka asla ateş azabı
dokunmaz. “De ki; “Siz Allah’tan bir ahit mi aldınız? Böyle ise Allah sözünden
dönmez. Yoksa siz Allah’a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz.”²⁷
İnsanlık için çıkarılmış en iyi ümmet olarak tavsif edilmiş olmasına rağmen

19. Ahzâb, 33/10.

20. Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Megâzi*, Tahkik: Marsden Jones, Beyrut, 1984, II/464.

21. Vâkıdî, a.g.e., III, 1021.

22. Bkz. Enfâl, 8/2.

23. Yıldırım, Suad, *Kur’an’da Ulûhiyet*, İst., 1987, 298, 299.

24. Bağdâdî, Abdülkahir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid,
Beyrût, 1413/1993, 233; el-Eş’ari, Ebu'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*, Wiesbaden, 1980,
14.

25. Aşûr, Abdülfettâh, *Menhecû'l-Kur’an fi Terbiyeti'l-Müctem’a*, Mısır, 1972, 160.

26. Tirmizî, Sünen, Bir, 62, İst., 1413/1992; Ebû Davud, Edeb, 7.

27. Bakara, 2 / 87.

eğer bu ümmet yeryüzüne hâkim olunca ibadetlerini yapıp, fakirlere yardım etmezse ve iyiliği emredip kötülüğü yasaklamazsa onun da otomatikmen Allah'ın sevgilisi olacağına dair verilmiş hiçbir garanti yoktur.²⁸ Allah tarihin işleyişinde tarafsızdır, kimseye ayrıcalık tanımaz, hususi davranmaz. Çünkü Allah ezeli olarak tarih içerisinde nasıl davranacağını belirlemiş ve bu davranış tarzını değiştirmeyeceğine dair söz vermiştir. Tarih başlangıcından beri verdiği söz gereği Allah değişmez bir tavır sergilemektedir (sunnetullah) ve bu tavır kıyamete kadar bâkidir.²⁹ Hz. Peygamberin yakın akrabalarını uyarışı da aynı espiriyi taşır. Rasûlullah akrabalarına şöyle seslenir: “Ey Abdimenaf oğulları, ey Allah Rasûlü'nün kızı Fatıma, ey Abdülmuttalib oğulları, ey Allah Rasûlü'nün halası Safiyye nefsinizi Allah'a adayınız. Allah'ın cezasından sizi kurtarma yolunda elimden bir şey gelmez. Âhirette insanlar ancak yaptıklarının karşılığını bulur. Dünyada işlediklerinizi orada taşırsınız.”³⁰

İnsanın yaratıklar arasındaki hakiki pozisyonu gerçekten çok yücedir. Zira o melekleri yenmeye yetecek bilgi yetileriyle yaratıcı akli güçlerle donatılmıştır. Bu yetenekler fesad için de salâh için de kullanılabilir. Talihsizlik bunu zararlı olarak kullanmaktır. İnsan Allah gibi mutlak hür olmamakla birlikte taşlar gibi de biçare değildir. İradesini güzel ahlâk istikametinde kullanabilir. Dünyada insanın iradesini kaldıran, elinden alıp kullanan başka bir varlık da bulunmaz. İnsanın kötüyü seçmesinde nefis gibi dahili, şeytan ve kötü insanların yönlendirmeleri gibi harici unsurları kabul etmekle birlikte bunların da insanın kalbine, vicdanına ve bütünüyle iradesine tahakküm etmeleri mümkün gözüküyor.

B. İnanç ve Değerlerde Yeniden Yapılanma

Hz. Muhammed (as) cahiliyye toplumunu yeniden yapılandırırken inanç ve değerlerde üniversal düzenlemelere giderek köklü, büyük yenilikler getirmiştir. Arap dünya görüşünü kökünden değiştirerek yeni bir yapılanmaya götürmüştür. Allah inancını ele alacak olursak, “göklerin ve yerin yaratıcısı Allah” kavramı İslâm öncesi Araplarca bilinmiyor değildi. Ne var ki o zaman “Allah” inancının işgal ettiği alan dar ve tali bir konumda idi.

28. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Çev. Alparslan Açıkgenç, Ank.,1996, 267; Bkz. Hâc, 22 / 41.

29. Özsoy, Ömer, *Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması Sunnetullah*, Ank., 1994, 133, 134.

30. İbn İshak, *Ebü Abdillah, Siretü'bnî İshak*, Tahkik: Muhammed Hamidullah, Konya, 1981, 128.

Hız Muhammed'in risâleti Allah kavramının merkezi bir konum işgal etmesini hedefler. Bunu Kur'ân'ın dünyasının theocentric bir yapı sunmasından çıkarabiliriz. Her şey artık onunla olan ilgisi bakımından bir yere sahip olur. Hiç bir şey artık ondan tamamen kopuk olmaz. Her ne kadar daha önce de Allah inancı mevcut ise de kenarda bırakılmış, işlevsiz, boş bir mefhum olarak itibar edildiği anlaşılıyor. Hız Muhammed (as)'in mesajının temeli O'nu insan hayatının merkezine koymak ve her şeye onunla irtibat kurmak ve aramak olmuştur. İslâm öncesi Arap müşrikler Allah'ın yanı sıra ilah edindikleri güneşe üç vakit ibadet etmekteydiler. Bu vakitler güneşin doğuş, istivâ³¹ ve batış vakitleri idi.³² Bu üç vakitte ibadet onlara benzememe için yasaklanmıştır.³³ Yine cahiliye Arapları ayın bir melek olduğu, dünyaya ait işlerin ona ait olduğu bu nedenle de ayın ibadete lâayık olduğunu ileri sürüyordu. Aya olan bu inançları sonucu ona yönelerek secdeler ediyor, dilekler tutuluyordu.³⁴ Yine Arap kabilelerinin muhtelif yıldızları kutsayıp tazimde buldukları bilinmektedir³⁵. İslâm'la birlikte güneş ay ve yıldızlar mabut olmaktan çıkarılarak Allah'ın âyetleri hüviyetine konulup Allah'ın kudret ve azametinin delilleri olarak değerlendirilmiştir. Kur'ân bu gök cisimlerinin Allah'ın sonsuz kudretinin birer işareti olduğunu söylemek için güneşe, aya ve yıldızlara kasemde bulunur.³⁶

Cahiliye Arapları melek ve cini çoğu kere tapınma objesi olarak kabul ederlerdi.³⁷ Onlara ulûhiyet isnâd etmelerinin yanı sıra onlar adına yeryüzünde timsaller, heykeller vücûda getirmişlerdir.³⁸ Şeytana tapma, onu Allah'a ortak koşma konusundaki inançları da bundan farksızdı. Kur'ân melek, cin şeytan gibi görünmeyen, ruhânî varlıkların ilâh edinilmelerini şöyle yanıtlar: "Allah size melekleri ve peygamberleri ilah edinini diye emretmez." Bir başka âyette de cinlere kulluktan başka rol verilmediği şöyle ifade edilir: "Ben, insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."³⁹ Yeni din theocentric sistemi

31. Güneşin tepe noktada bulunuşu.

32. Şehristânî, Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Mısır, 1961, II, 258.

33. Çelik, Ali, *Asr-ı Saadette Halk İnançları*, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm İçinde, İst., 1995, V, 332; İzmirli, İ. Hakkı, *İlm-i Hilâf*, İst., 1330 / 1914, 137;

34. Şehristânî, a.g.e., II, 258,259.

35. Buhari, *es-Sahih*, *Menakibu'l-Ensar*, 27, İst., 1413 / 1992; Müslim, *es-Sahih*, *Cenaiz*, 29, İst., 1413 / 1992; İbn Hanbel, *el-Müsned*, İst., 1413 / 1992, II, 455.

36. Şems, 91 / 1 ; Necm, 53 / 1,49.

37. Izutsu, toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, İst., 23; Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İst., VIII, 5381; Bkz. En'am, 6 / 100.

38. Alûsî, Mahmud Şükrü, *Bulûğu'l-Erab fi Ma'rifeti Ahvâl'l-Arab*, Beyrut, T.y., II, 197.

39. Zâriyât, 51 / 56.

içinde üniversal (evrensel) varlık hiyerarşisinde melek, cin gibi ruhânî varlıkların yerini belirledi. Artık onlar da Allah'ın birer yaratığı idiler ve bu bakımdan insandan farkları yoktu. Ebû Talip Rasûlullah ile müşrikler arasında arabuluculuk yapmak isteyince Rasûlullah onlardan Allah'ın yanı sıra edindikleri ilâhlarını terk etmelerini söylemiş, onlar da "Ey Muhammed sen bunca ilâhı bire indirmek mi istiyorsun? Diyerek itiraz etmişler, bu şartlarda uzlaşamayacaklarını ifade etmişlerdi."⁴⁰

Cahiliyye Arab'ının doğru dürüst ilâh anlayışından söz etmek de zordur. Onların Hanifliğin⁴¹ tek Tanrı inancı ile putlar arasında bocaladıkları kabul edilebilir. Bir taraftan Allah'a inanıp diğer taraftan da putlara tapıyor olmaları içinde buldukları paradoksu göstermeye yeter.⁴² Kur'ân bunu şöyle ortaya serer: "Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler."⁴³ Hem Allah ile birlikte putlara ibadet ederler, hem de Allah'ın yaratıcı olduğunu itiraf ederlerdi.⁴⁴

Arap toplumunun temel özelliği putperestlik (fetişizm) ve insanın doğum, gelişim ve ölüm gibi önemli devrelerini kontrol eden bir kör kadere inanmaları idi. İslâm kör kader anlayışını yıkarak yerine Hâlik⁴⁵, Kâdir⁴⁶, Hakîm⁴⁷, Muhsî⁴⁸ bir Allah anlayışı getirmiştir. Cahiliyye ile Muhammed (as)'in getirdiği dünya görüşü arasındaki fark gece ile gündüz arasındaki fark gibidir. Buradan da Rasûlullahın elçiliğinin ne kadar kıymetli olduğunu idrak ediyoruz. Zira insan için aklın değeri ne ise insanlık için de nübüvvetin değeri odur. Ölüm cahiliyyede olduğu gibi insanı karanlık, belirsiz bir meçhûle götürmez. Aksine ölüm insanı ebedî ve dünya hayatından daha üstün, değerli bir hayata götürür.⁴⁹ İslâm'dan önce putlara tapmayı inanç olarak kabul eden müşrikler, yapmayı tasarladıkları bir işe teşebbüs edip etmemek hususunda bir karar vermek için putlarla istişareyi asla ihmal etmemişler hatta bunu dinî bir görev saymışlardır. Falcılık putlarla istişarenin en açık şekli kabul edilebilir.⁵⁰ Kâbe'nin

40. İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1992, I, 281.

41. İslâm öncesi dönemde Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dine tabi olanlara verilen ad.

42. İbnü'l-Kelbi, Kitabu'l-Esnâm, Kahire, 1924, 7.

43. Yusûf, 12 / 106.

44. Kurtubî, Ebû Abdillâh, el-Câmi 'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrût, T.y., IX, 272.

45. Her şeyi takdirine uygun şekilde yaratan.

46. Her şeye gücü yeten, tam kudret sahibi.

47. Bütün emir ve işleri yerli yerinde olan.

48. Her şeyi tek tek bütün ayrıntıları ile bilen.

49. "Fakat siz (ey kafirler!) dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve devamlıdır." A'lâ, 87 / 16, 17.

50. İbn Hişam, a.g.e., I, 160-164.

ortasında yer alan Hübel putunun yanında yedi ok bulunurdu. Çekilen ok hangi manada ise o tercih edilerek yapılırdı.⁵¹ Cahiliyye Arabının kör tesadüfî rehber edinerek hayatını tanzim etmeye çalıştığı anlaşılıyor. İslâm hayatın akışının bir kumar düzenlemesi gibi işletilmesini kabul etmemiş, insanlara inanç, fikir ve amelleri ile ilgili olarak düşünme, akletme önerilmiştir.

Cahiliyye döneminde âhiret inancının insan hayatında önemli bir yeri yoktu. Düşünce alanında yer verilmiş değildi. Müphem belli belirsiz bir halde duruyordu. Cahiliyye döneminde âhiretle ilgili düşünceler olsa bile sağlam bir alana oturan açıkça belirlenmiş bir mahiyet taşımıyordu. Âhiret onların ancak edebî yazılarında yahut da sadece ölümle birlikte andıkları bir düşünceleri idi. Ölen kişiyi kıyamet günü mezarı başında ölüme terk edilen deve taşıyarak mahşer yerine götürecektir şeklindeki inançlarında bu anlayışın izlerine rastlanır.⁵² Neticede âhiret açık seçik anlaşılabilir ve tanınan bir inanç değildi.

Cahiliyye tüm güzelliklerin bu dünya ile sınırlı olduğu, ötesinde bu denli kıymetlerin bulunamayacağı faraziyesine dayalı olarak mümkün merteye dünyanın tadının çıkarılması, her türlü lezzet, haz ve eğlence peşinde koşulması gayelerini güder. Bu açıdan cahilî düşünce ferdi pragmatizmi mündemiçtir. İslâm ise ölümün yok olma değil bir başka âleme kapı aralama olduğunu, ölümün insanın sadece maddî formuna ait olduğunu ruhun ise yok olmayacağı ve ebedi âleme intikal edeceğini kabul eder.

Eğer insanın ruhu inkar edilecek olursa maddî yönü nasılsa ölümle sona ermekte, işlerliğini yitirip yok olup gitmekte. Artık bundan öte hiçbir şeyin faydası olmaz mantığı işletilerek vakit varken, hayattayken bütün imkanları kullanmalı, bütün fırsatları değerlendirmeli, zenginlikleri lezzet ve menfaata dönüştürmeli diye düşünülebilir.

Mü'min sonsuzluğu bitip tükenmeyen haz ve lezzetlerde değil, âhirette arar. İnançlara ve değerlere önem atfetmeden veya onlara duyarsızlıkla hayatı tanzim etmek kötülükler, buhranlar doğuruyor. Her şeye maddeci, menfaatçı ve hazcı gözle bakılırsa dünyada pek çok şey anlamsız kalır. Ne zaman biteceği belli olmayan bir hayatın böyle ele alınması geçici zevkleri, sıkıntıları, zor-

51. Hasan, İbrahim H., *Târîhu'l-İslâm*, Kahire, 1964, I, 9-70.

52. Belyye: Cahiliyye döneminde Araplar'ın ölünün mezarı başında aç ve susuz bırakarak ölüme terkettikleri dişi deveye verilen ad. Bkz. Özaydın, Abdülkerim, "Beliyye" Mad., D.İ.A., V, 419. Rasûlullah " İslâm'da akr (kabir yanında devve veya koyun kesme) yoktur." Sözüyle bu âdeti kaldırmıştır. Ebû Dâvûd, Cenâiz, 70, İst., 1413 / 1992 ; İbn Hanbel, Müsned, III, 197.

lukları da göz önüne alınırsa tabiatıyla anlamsızlığı daha da artar. Bunun yanı sıra âhret inancı teselli kaynağı sayılabilecek sahte bir sığınak da değildir. Rasûlullah'ın getirdiği “ed-Din'in” sahici dünyası insanın ruhî yönünü doldurmakta, toplum hayatını ıslah etmekte ve ona dünyada mutluluğun zeminini hazırlamaktadır. Âhret inancıyla işlediği iyilikler mukabilinde insana sonsuz mutluluk vadeder.⁵³ Kur'ân tüm varoluşu bu âlem ile sınırlayanların dünya görüşünü şöyle eleştirir: “Siz bu dünyanın tükenen güzelliklerini arzu ediyorsunuz. Allah ise, (sizin için) buradan sonrasını arzu ediyor.”⁵⁴ Âyet dünyadaki varlıklara nihâî değer hükmü vermenin yanlışlığını ifade eder.

İslâm'da âhret fikri yalnız âhret günü için değildir. Âhret, dünya içindir. Başka bir deyişle, âhretin varlığının gayesi âhret değil bu dünyadır. Bu nedenle insana irade ve kudret verilerek sorumlu kılınmıştır. Öteki dünyada sorumluluk yoktur. İnsan öteki dünyadaki değerini buradan götürecektir.⁵⁵ Çiftçi dilyle ifade etmek gerekirse; “dünya, âhretin tarlasıdır, burada eken orada biçecektir.” Bu yüzden âhret inancının kalplerde yerleşmesini sağlamak İslâm'ın en önemli hedefidir. Bu temel insanın hayatına mana ve amaç koyar. Âhrete iman insana gerekli geniş görüş (vizyon) vererek Allah inancını harekete geçirir. İslâm'da âhret inancının temel esas olarak devreye sokulması ahlâkın prensiplerine değişmezlik kazandırmış, insan gidişatı ve davranışlarını istikrara kavuşturmuştur.⁵⁶

Allah'ın sonsuz iyiliği, merhameti, sıcak sevgisi diğer yanda da gazabı; itaatkarlara ikramını, itaatsizlik edenleri de cezalandırmasını göz önüne alacak olursak insanın dini-ahlâki tutumu ilâhî ahlâkın bir yansımasıdır denilebilir. Allah rasûlünün en önemli mücadelesi tevhid olduğuna göre, mükemmel sıfatlarıyla, Allah'ın kendini vasıfladığı gibi anlaşılması yolundaki çabalar onun davetini daha iyi anlamak niyetiyle atılmış adımlar sayılabilir, Allah'ın yüce mükemmel, kusurlardan münezze, yaratıcı, etkin, hikmet sahibi gibi tüm sıfatları ahlâki anlam yüküyle Kur'ân'ı kuşatmaktadır.

Allah'ın ahlâkî evsafa olması ve insan üzerinde ahlâkî bir yoldan tesirini icra etmesi insanın da kendi cephesinde ahlâkî bir tarzda tepkide bulunmasının beklendiğini gösteren ciddi bir imayı taşır. İnsanın Allah'ın fiiline olan ahlâki

53. Toprak, Süleyman, *Ölümünden Sonraki Hayat*, Konya, 1990, 28.

54. Enfal, 68 / 67.

55. Atay, Hüseyin, a.g.e., Ank., 1961, 79.

56. Erdem, Hüsameddin, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, Konya, 1996, 23.

tepkisi Kur'ânî görüş açısından dinin kendisidir. Allah'a duyulan mutlak güven ve ondan çekinerek korkma zaten Allah'ın kendi vasfında gözlenebilen kutuplaşmanın bir yansımasından başka bir şey değildir.⁵⁷

Aynı hakikat müslümanlar arasındaki ahlâki bağın çeşitli cephelerini ifade eden üçüncü gurup kavramlar için de geçerlidir. İnsan kardeşine karşı adalet ve dürüstlikle davranacaktır. Çünkü Allah'ın fiilleri her zaman adalet ve doğruluk üzeredir. İnsan başkalarına hiçbir zaman haksızlık etmemelidir. Zira Allah kendisi hiç kimseye asla haksızlık etmemektedir.⁵⁸ Allah hiçbir kuluna zulüm etmezken başka din, mezhep meşrep sahiplerine zulmetmek kâmil mü'minlere yakışmaz.

Rasûlullah'ın peygamberlikten önceki hayatına bakarsak, onun putperestlerden uzak olmasının putlara kesilen etten bile yememesinin yanı sıra halk arasında ahlâk ve davranışlarıyla takdirler kazanarak "el-emin: en güvenilen kişi" hüviyetini kazandığını görüyoruz.⁵⁹ Onun ahlâklılığına, doğruluğuna ve dürüstlüğüne azılı düşmanları bile şahitlik etmişlerdir. Ebû Süfyân b. Harb Şam'a giden bir Kureyş kervanında yer almış Rûm Kayseri Hirakl'in nezdine gelmişti. Hirakl Ebû Süfyân'a Hz. Muhammed'in doğruluğu, ahde vefakarlığı hakkında sorular sormuş, Ebû Süfyân Rasûlullah'ın doğruluğuna ve nakz-ı ahde etmediğine şahadette bulunmuştu.⁶⁰

Mü'min imanını tekâmül ettirmek için Allah'ın sıfatlarının sırrına ermelidir. Allah'ın sıfatları O'nun ahlâki bir varlık olduğunu gösterir. Kur'ân'da Allah'ın iyi olduğu bütün ifadelerin altını çizen bir gerçek durumundadır. Kur'ân "iyi" ve "en iyi" kelimelerini genellikle diğer sıfatlarla birlikte kullanır.⁶¹ Kur'ân'da buna örnek gösterilebilecek birkaç âyet şöyle sıralanabilir: "O yardımcılarının en iyisi."⁶², "Hükmedenlerin en iyisi"⁶³, "Bağışlayanların en iyisi"⁶⁴, "Varislerin en hayırlısı"⁶⁵, "İndirenlerin en iyisi"⁶⁶, "Acıyanların en iyisi"⁶⁷ gibi.

57. Izutsu, Toshihiko, Kur'ân'da Dinî ve Ahlâki Kavramlar, Çev.Selâhattin Ayaz, İst., 1997, 37.

58. Bkz.Fussilet, 41 / 46 ; Kaf, 28/ 29.

59. Doğrul, Ömer Rıza, Asr-ı Saâdet, İst.,1977, I, 140.

60. Buharî, Bedü'l-Vahy, 6; İbn Hacer el-Askalâni, Fethu'l-Bârî, Dimaşk, 1418 / 1997, I, 49.

61. Aydın, Mehmet S., Tanrı-Ahlâk İlişkisi, Ank., 1991, 157.

62. Âl-i İmran, 3 / 150.

63. En'âm, 6 / 57; Â'râf, 7 / 87, 89.

64. Â'râf, 7 / 155.

65. Enbiyâ,21 / 89.

66. Mü'minûn, 23 / 29.

67. Mü'minûn, 23 / 109.

Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli kelime kalıplarıyla Allah'a nispet edilen kavramların sayısı 313'e kadar çıkarılabilmektedir.⁶⁸ Hadislerde Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını bilmenin ve ihsâ etmenin (ezberleyip benimsemenin) cennetlik iş olarak ifade edilmesi⁶⁹ sıradan, basit ve mücerred bir sayımdan ziyade, "İslâm'ın ulûhiyet inancını nasslara başvurmak sûretiyle tespit edip anlamak, bunları benimsemek ve bu inanca uygun bir ruhî yetkinlik kazanmak şeklinde keyfiyetli bir sayım anlamına gelmektedir.⁷⁰ Allah'ın sıfatlarını benimsemek ve bu inanca uygun bir ruhî yetkinlik kazanmak ahlâk-ı ilâhiyye ile vasıflanma anlamını taşır.

Hz. Muhammed büyük bir ahlâk üzere gönderilmiştir.⁷¹ Zira onun ahlâkı, Kur'ân ahlâkının kendisidir.⁷² Bu ise yüce Allah'ın ahlâkıdır. Nitekim Rasûlullah "Güzel ahlâk yüce Allah'ın ahlâkıdır."⁷³ buyurmaktadır. İnsan fitratı⁷⁴ bu ahlâka uygundur. Sosyal çevrenin tesiri insanı saptırabilir. Medhedilen ahlâk, tüm olumsuzlukları kaldırarak güzel ahlâkı iktisâb etmektedir.⁷⁵

İslâm insana, insan-ı kâmil olma ödevi verir. Öyle bir "insan-ı kâmil / evrensel insan ki, şahsi çıkarları doğrultusunda değil, sadece tek olan Allah'ın rızası için eylemde bulunur.⁷⁶ İslâm insana ahlâki vazife ve sorumluluklardan kaçıp, terk etmesini mümkün kılacak bir takım açık kapılar bırakmaz. İslâm ahlâkı her probleme çözüm teklif eden geniş ve büyük bir sistemdir. İnsanın hem ferdi hem de sosyal konularını ele alır. Akli olmasının yanı sıra idealist bir manzara gösterir. Herkesten yapabileceği kadarını bekler. Sosyal hayatı ıslah ederken bireyi de ihmal etmeyip geliştirir. Sadece dünyaya veya sadece ötesine yönelmez, iki âlem arasında ölçü, denge ve sağlam bir irtibat kurar.

İnsan genellikle devamlı ahlak kurallarını çiğneyecek kadar kendi hususi meşguliyetleri içerisinde ve özellikle bencil ve dar maddi çıkarları peşinde sürüklenir. Kur'ân'a göre toplumda insanın gayesi, yeryüzünde ahlâk kuralları

68. Yurdağür, Metin, *Âyet ve Hadislerde Allah'ın İsimleri*, İst., 1996, 19.

69. Buhârî, *Tevhid*, 12; Müslim, *Zikr*, 5-7; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 258, 267, 314.

70. Yurdağür, Metin, "Esmâ-i Hüsnâ'nın İhsâ'ı ve el-Mukît İsminin Düşündürdüğü", E. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, II, Kayseri, 1995, 363-365.

71. Bkz. Kalem, 68 / 4.

72. Müslim, *Müsaafirîn*, 139.

73. el-Münziri, *Kitabu't-Tergîb ve't-Terhîb*, Kahire, 1407 / 1987, III, 406.

74. İnsanın Allah'ı tanımaya ve inanmaya uygun, henüz dış tesirlerden etkilenmemiş, başkalaşıma uğramamış olan yaratılışın ilk saf hali. Bkz. Rum, 30 / 30.

75. Akseki, A. Hamdi, *Ahlâk İlmî ve İslâm Ahlâkı*, Sadeleştiren: A. Arslan Aydın, Ank., 1979, 30.

76. Caraudy, Roger, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, Çev. Cemal Arzu, İst., T.y., 107, 108.

üzerine bina edilmiş bir düzen kurmaktır. Fakat bunun gerçekleşmesi için takva ruhunun yani gerçek sorumluluk duygusunun, birey olarak insan tarafından geliştirilmesi mutlaka şarttır.⁷⁷

İslâm öncesi Arapları kibirli ve mağrur insanlar oldukları için Kur'ân bu kibri kırmak ve Arab'ın gururunu yontmak için takva (Allah korkusu) kavramını ortaya koymuştur. Terime hakkını verecek tek tercüme sorumluluk endişesi, korkusudur ki, bir insanın, mesela aslan korkusundan, suçlu birinin polis korkusundan farklıdır.⁷⁸ Takva ilâhi azap korkusu sahnesinden geçerek saf dindarlık anlamına erer. Allah'tan korkmanın en önemli tesiri mü'minin zihninde hayatın büyük ehemmiyetinden yana apaçık bir bilinç oluşturmak sureti ile, onu ahlâken dürüst olmaya sorumluluk taşımaya teşvik etmek oluşuna bağlıdır. İnsanın işlediği her kabahat, her günah ve herhangi birine karşı yaptığı kötülük dönüştü bir fiildir ve son tahlilde kendisine yapmış olduğu zarardır. Takva kavramı nefis muhasebesi ile bağlantılıdır. Bu da insanın davranışlarını düzenlemesi için mümkün merteye kendini nesnel şekilde nefis muhasebesine çekmesi demektir. Buna ilaveten hiçbir zaman en doğruyu seçtiği hususunda bir garantisi yoktur. Hz. Peygamberin (as) Abdullah b. Ümmü Mektûm (ra) hakkında uyarılması buna örnek gösterilebilir. Allah'ın şaşmaz adaleti, hakkaniyeti en doğruyu peygamberimize şöyle bildirir: “(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. Resûlüm ! O'nun halini sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek, öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek!”⁷⁹

Rasûlullah Kureyş'in ileri gelenlerine dini telkinatta bulunuyordu. İbn Ümmü Mektûm onun bu meşguliyetinden haberdar olmayarak içeri girmiş, Allah'ın bana öğrettiklerinden bana da öğret diye birkaç kez yüksek sesle Rasûlullah'a seslenmişti. Hz. Peygamber Kureyş'in kendini inkara şartlandırmış müşriklerini kazanma ümidiyle onlarla ilgilenmeyi tercih etti. Zira gelen zaten bir mü'min idi.⁸⁰ İslâm'ı kabul edenlerin ekserisinin zayıf, fakir, kimsesiz, köle gibi cahiliyye toplumunun aşağıladığı insanlar ol.nası münasebetiyle, müşrikler

77. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 183,184.

78. Fazlur Rahman, *Allah Elçisinin Mesajı Makaleler I*, Çev. Adil Çiftçi, Ank.1997,11.

79. Abese, 80 / 1-4.

80. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut, 1415 / 1995, IV, 687; en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzil ve Haqâ'iqu't-Te'vil*, Kitâb Mecmû 'a mine't-Tefâsir, Beyrût, 1320 / 1901, VI, 455; Aynutâbî, Mehmet Ef., *Tibyan Tefsiri*, Sadeleştiren:Süleyman Fa'î, Hazırlayan: Ahmet Davudoğlu, İst.,1980,IV, 416.

mü'minler ile alay etmekteydiler. Ne var ki Cenab-ı Hak Rasûlullah'ın samimi bir mü'minin talebini erteleyerek müşriklerle muhatap olmasını doğrulamadı. Son tahlilde her şeyin doğrusunu Allah bilir. Bizim yapıp etmelerimiz hakkındaki nihai ve gerçekten nesnel değerlendirme yapma bizim değil Allah'ın yetkisindedir. Kur'an-ı Kerim'de tekrar tekrar takvanın vurgulanmasının sebebi taatların manevi anlamlarına hakettiği dikkatin verilmemesi durumunda sırf mekanik hale gelmeleri ihtimalinin bulunmasıdır.⁸¹ İnsan ibadetlerini Rabb'in hoşnudluğu bağlamında işlemediği takdirde bunlar, şekli, sûri bir hal alıp, dini değerini yitirirler.

Yine cahiliye dilinde İslâm öncesi Araplara göre "tevazu" ve "teslimiyet" küçültücü şeyler, zayıf ve zelil bir şahsiyetin tezahürleri; "kabadayılık" ve "itaatsizlik" asalet işareti idi. İslâm ile birlikte denge tamamen tersine döndü. Allah huzurunda "alçak gönüllülük" ve O'na mutlak teslimiyet en yüce faziletler; "kibirlenme ve itaatsizlik" imansızlığın işaretleri haline geldi.⁸² Artık teslimiyet ve tevazu da zillet değil Allah katında makbul bir erdemlilik oldu.

Teslimiyet, insanın bütün varlığı ile sadece Allah'a yönelmesidir. Şirk ve riyakarlık teslimiyetle bağdaşmaz. Teslimiyetle anlam bağı olan Hanîflik Kur'an'da çoğunlukla şirkin karşısına konmuştur.⁸³ Teslimiyet kalp, dil ve ameli kuşatan bir kavramdır. İman kalbin teslimiyetti, nefsin bütünüyle Allah'a yönelmesidir. Buna göre teslimiyet daha genel, iman daha hususi anlam taşır.⁸⁴ Kafirler teslimiyeti büsbütün reddederken, münafıklar kalben münkir olmakla beraber sözde ve amelde mü'min gibi gözükmeyle riyakarlık ederler. Allah'a teslimiyette bütünlükten uzak münafıkların durumu kâfirlerden farksızdır. Allah Kur'an'da her ikisi için de aynı uhrevî cezayı biçer.⁸⁵ Münafıklar İslâm'ın ameli ve itikâdî yapısında bulunan theocentrik inceliğin farkında değillerdir. Hedefleri saptığı için dünyevî maksatları Allah'ın hoşnudluğuna tercih ederler.⁸⁶ Her şeyi kendi menfaatlarına dönüştürmenin mücadelesini vermeleri nedeniyle kutsalları bulunmaz. Rasûlullah'ın nübüvvet nurundan uzaklaşan modern dünya, problemlerini çözmek için ilâhî vahyin nuruna ve Rasûlullah'ın

81. Fazlur Rahman, a.g.e., 12; Bkz. Hac, 22 / 37, 32.

82. Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, 251-279.

83. Kuzgun, Şaban, "Hanîf" Mad. D.İ.A., İst., 1997, XVI, 35, 36.

84. Gazzali, Ebû Hamid, İhyâ Ulûmi'd-Din, Tahrir: Hafız Irakî, İst., 1985, II, 11.

85. Bkz. Nisa, 4 / 140.

86. Demircan, Adnan, Hz. Peygamber Devrinde Münafıklar, İst., 1996, 17.

değerli sünnetine muhtaçtır. Nübüvvet nurunun uzaklaşması münasebetiyle artık vahyin ve sünnetin problemleri doğrudan çözüme dönemi sona ermiştir. Hz. Ebu Bekir ve Ömer Hz. Peygamberin vefatında bu gerçeği büyük bir sorumluluk duygusuyla hissetmişlerdi. Bir gün Hz. Ebu Bekir Hz. Ömer'e "haydi Rasûlullah'ın (sağlığında iken) ziyaret ettiği gibi, biz de Ümmü Eymen'i ziyarete gidelim" der. Birlikte Ümmü Eymen'in yanına vardıklarında Ummü Eymen ağlamaya başlar. Derler ki : Niçin ağlıyorsun? (Bilmiyormusun ki) Allah katında olan Rasûlullah için daha hayırlıdır. "Ümmü Eymen de "Ben Allah katında olan şeyin Rasûlullah için daha hayırlı olduğunu bilmediğimden ağlamıyorum." der; "Ben semâdan vahyin (inzâlinin) artık kesilmiş olduğuna ağlıyorum." Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer de ağlamaya başlarlar.⁸⁷ Muhammed (as)'in son peygamber olması tabîlerine büyük sorumluluk yüklemektedir. Vahyin kesilmiş olması münasebetiyle artık yükümlülük büsbütün inananlara devredilmiş olmaktadır. O halde Kur'ân'ı terk etmemek, sürekli mütalââ etmek, Hz. Muhammed (as)'in hayatına ve konulara Kur'ân ile bakmak gerekiyor.

87. Müslim, *Fezâilu's-Sahabe*, 103.